

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET



AI IZAZOVI



O NEVOLJAMA



JULIJAN
CAR I FILOZOF



TEMELJI
RIMSKOG PRAVA



DRUŠTVENA
ŽIVOTINJA



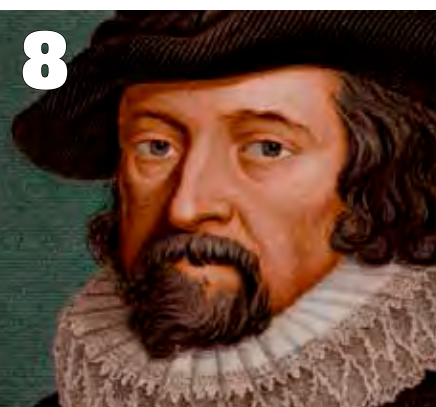
4

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

02 | 2026. WWW.NOVA-AKROPOLA.COM

Sadržaj



8



9

4 IZAZOV SUŽIVOTA S UMJETNOM INTELIGENCIJOM

Juan Carlos del Rio

8 O NEVOLJAMA

Francis Bacon

9 POZDRAV

Laura Rusznák

10 Flavije Klaudije Julijan CAR I FILOZOF

Boris Kučalo

13 TEMELJI RIMSKOG PRAVA

Nevenka Trbović

16 David Brooks DRUŠTVENA ŽIVOTINJA

Dina Knežević



10



13



16

Impresum:

Glavni urednik: Andrija Jončić

Izvršna urednica: Nataša Žaja

Urednici rubrika: Dijana Kotarac, Ana Jončić,
Jerko Grgić, Nataša Žaja, Branislav Vukajlović, Damir Krivdić

Lektura: Branka Žaja

Tehničko uredništvo:
Svjetlana Pokrajac, Matija Prević

ISSN 1849-6237

Izdavač:

NOVA AKROPOLA - kulturna udruga

Ilica 36, 10000 Zagreb

Tel: 01/481 2222

web: www.nova-akropola.hr

e-mail: info@nova-akropola.com



Od najranijih vremena, mnogi su čovjekovi alati imali svoju korisnu i kreativnu stranu, ali i onu opasnu i destruktivnu. Uglavnom su stvarani s namjerom da čovjeku poboljšaju i olakšaju život te za opće dobro. Međutim, puno puta su neznanje i nesposobnost onih koji su ih koristili, prije negoli zla namjera, stvarali pogubne posljedice. U nekim slučajevima bila je očita njihova pogrešna ili nehumana upotreba, dok se u drugim to nije moglo odmah sa sigurnošću predvidjeti...

Aktualan primjer toga je i sve veća primjena umjetne inteligencije. Odnos prema njoj kreće se od oduševljenja pa i nekritičkog oslanjanja na njene usluge, do nepovjerenja i opreza zbog bojazni da bi mogla izmaknuti kontroli... Kao i u svim slučajevima do sada, morat ćemo učiti kako je i kada koristiti, svjesni da može olakšati život, brže riješiti određene probleme i obraditi goleme količine podataka. No, mi smo oni koji odlučujemo što ćemo sa svim njenim mogućnostima, zbog čega i kako ih interpretirati i odgovorno upotrijebiti. Nebrojeni stručnjaci i autori iz različitih područja, znanstvenici, prevoditelji, umjetnici i drugi, stvorili su ogromnu bazu vrijednih ostvarenja, danas globalno dostupnih, bez koje umjetna inteligencija ne bi imala izvor za rekreiranje "novih" sadržaja. Ali dublji smisao svemu može dati samo Čovjek koji traga za trajnim vrijednostima te inspiriran njima, uči i stvara nova i bolja humana djela za dobrobit svih. 

Uredništvo



IZAZOV SUŽIVOTA S UMJETNOM INTELIGENCIJOM

Juan Carlos del Rio

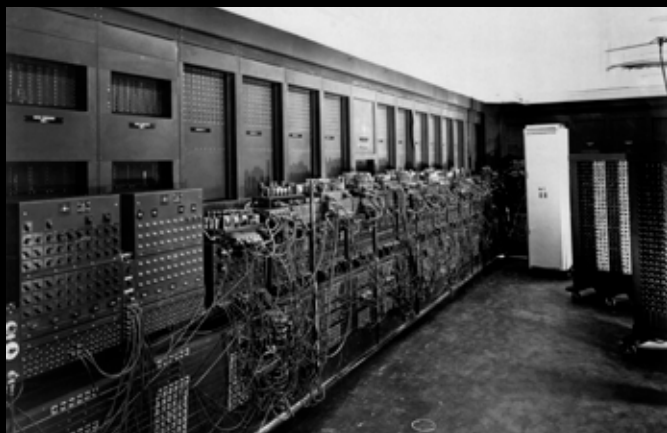
Umjetna inteligencija (UI/AI) nije novi fenomen. Čovječanstvo je od svojih početaka pokušavalo stvoriti strojeve i automate da bi ih stavilo sebi u službu ili da proširi i uveća ljudske sposobnosti. Mnoge od tih priča i predaja odražavaju divljenje takvim inovacijama no istovremeno i strah od gubitka kontrole nad naprednim tehnologijama. Sjetimo se grčkih mitova poput stvaranja Talosa, brončanog diva kojeg je ubila Medeja ili kipa Galatee od bjelokosti koju je izradio Pigmalion i oživjela Venera. U srednjem vijeku postojale su i druge legende o stvaranju živih bića, poput zagonetnog Bafometa vitezova Templara ili Paracelzusovih *homunkula*. Spomenimo i židovske predaje o stvaranju Golema, bića od gline koje je oživljeno pomoću magijskog obreda. U moderno doba, imamo čudovišno biće dr. Victora Frankensteina iz romana Mary Shelley, dok se u romanu Carla Collodija radnja vrti oko drvenog dječaka Pinoccchia kojeg je načinio stolar Gepetto. U oba slučaja poziva se na odgovornost znanosti i ljudskog

djelovanja koje bi kao temeljni kriterij trebali koristiti etičke smjernice.

Drugi automaton (riječ koju su prvi koristili Grci) su također izumljeni te predstavljaju uređaje koji se, poput mehanizma sata, prividno ponašaju autonomno ili inteligentno. Prvi "roboti" – izraz izveden iz češke riječi za prisilni rad – pojavili su se u 20. stoljeću. Zanimljivo je da je u svojoj *Politici* Aristotel zagovarao stvaranje automata za obavljanje ponavljajućih fizičkih zadataka jer je smatrao da bi to moglo dovesti do ukidanja ropstva budući da bi, u tom slučaju, fizički rad ljudi bio nepotreban.¹

Razvoj umjetne inteligencije započeo je 1950-ih. Od početka, cilj umjetne inteligencije je oponašati

¹ Jer kada bi uzmoglo svako pojedino oruđe, onako kako mu se naredi ili predosjećajući nalog, obaviti svoj posao, kakvi kažu da su Dedalovi kipovi ili Hefestovi tronošci, o kojima reče pjesnik da 'sami od sebe dođoše na božansko zborište', te kad bi tako tkalački čunci tkali sami i trzalice citarale, onda ne bi trebalo ni graditeljima pomoćnika ni gospodarima robova. Aristotel, *Politika*, 1253b,35 (prijevod T. Ladan, Biblioteka Episteme; Globus, Zagreb; Liber, Zagreb)



ljudsku inteligenciju koristeći algoritme ili logičke upute za postizanje određenog cilja, odnosno korištenje ekspertnih sustava koji se oslanjaju na usvojeno znanje. Uvođenjem sustava strojnog učenja, eliminirana je ovisnost o ograničenom skupu znanja. Neuronske mreže su razvijene za rukovanje složenim podacima i nelinearnim odnosima, dok je umjetni vid omogućio prepoznavanje uzoraka u svrhu oponašanja ljudske interakcije s okolinom. Konačno, uvedena je obrada prirodnog jezika kako bi se omogućila interakcija s ljudskim bićima. Iako još uvijek nije jako napredna, brzi napredak ove tehnologije ne prestaje nas iznenađivati. Sada je moguće stvarati glasove, fotografije, pa čak i videozapise koji simuliraju ljudski izgled, a u bliskoj budućnosti mogli bismo izgubiti sposobnost razlikovanja činjenica od fikcije generirane umjetnom inteligencijom.

Neki od izuma vezanih za umjetnu inteligenciju izazvali su strah jer posjeduju potencijal da budu moćniji od ljudi, da zamijene ljude ili da budu iskorišteni za dominaciju svijetom. Također, velika sličnost nekih strojeva s ljudima može biti uznemirujuća te sve navedeno predstavlja izazov suživota sa strojevima.

Etička pitanja

Korištenjem UI srećemo se s nizom etičkih pitanja kao što je, na primjer:

- **Algoritamska diskriminacija.** Ovaj problem može nastati kada se sustavi umjetne inteligencije obučavaju na podacima koji sadržavaju kulturne i društvene predrasude, što posljedično dovodi do diskriminacije i nepravde u raznim područjima primjene kao što su zapošljavanje, stanovanje i krediti. Dokumentirani su brojni primjeri pristranosti algoritma.
- **Nedostatak transparentnosti u algoritmima.** Ovaj problem nastaje kada se odluke koje donosi umjetna inteligencija temelje na algoritmima koji su netransparentni i/ili teško razumljivi što čini provjeru njihove upotrebe izuzetno zahtjevnom. To je posebno zabrinjavajuće u područjima kao što je zdravstvena skrb gdje odluke umjetne inteligencije mogu imati direktne i značajne posljedice na zdravlje i dobrobit pojedinaca.

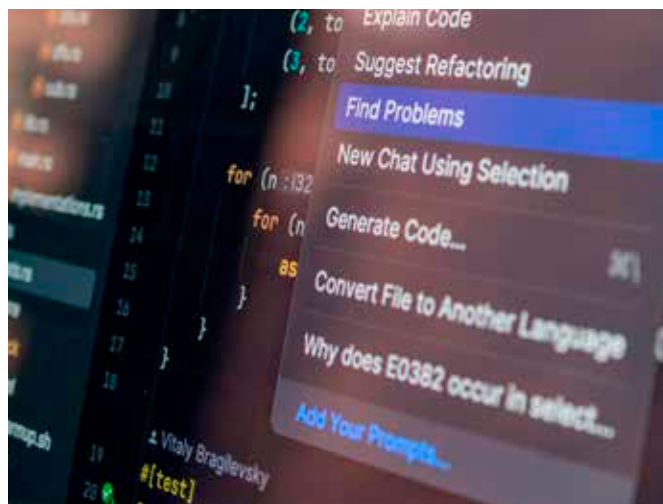




- **Tko je odgovoran kada algoritam umjetne inteligencije donese lošu odluku?** Je li to programer, tvrtka koja ga je implementirala ili sam algoritam? Ako definiramo "preuzimanje odgovornosti" kao izraženi osjećaj dužnosti ili predanosti utvrđenim normama te preuzimanja pozitivnih ili negativnih posljedica naših postupaka, postaje očito da postoji veza između odgovornosti i svijesti o postupcima, dakle opet imamo problem određivanja istog kod UI.
- **Treba li autonomnom oružju poput dronova, dopustiti izvođenje policijskih ili vojnih operacija?** Dopuštanje bi moglo dovesti do eskalacije sukoba i gubitka ljudske kontrole nad uporabom vojne sile. Izmišljena priča filma *Terminator* mogla bi postati stvarnost ako bi postojao sustav poput "Skyneta" koji bi mogao samostalno kontrolirati vojni arsenal.

Ključno je osigurati da ljudi zadrže kontrolu i odgovornost za odluke koje utječu na njihovu dobrobit u kritičnim područjima kao što su medicina, socijalna pravda, nacionalna sigurnost i obrana. Nije preporučljivo dodijeliti UI apsolutnu kontrolu nad svojim radnjama.

UI prodire u područja u kojima smo vjerovali da smo nezamjenjivi. Smatrali smo se jedinim razumnim životinjama. Um je bio definiran kao ključna značajka koja nas razlikuje od životinja. Međutim, strojevi su postupno oponašali i nadmašili ljudske sposobnosti, i to ne samo u snazi ili fizičkoj sposobnosti. U početku su to bili matematički izračuni, a danas je opće poznato da osnovni kalkulator ili naši pametni telefoni mogu neusporedivo brže od nas raditi računske operacije. Mali čip sada može pohraniti više knjiga od slavne Aleksandrijske knjižnice. UI je također pokazala izvanredne sposobnosti prepoznavanja uzoraka koje joj omogućuju brzo prepoznavanje sličnosti i razlika, na



primjer kod prostorne orijentacije pri rukovanju kartom. Nedavno je umjetna inteligencija postigla napredak u obradi prirodnog jezika, pokazujući sposobnost prevođenja, sažimanja ili vještine pisanja tekstova bolje od ljudi. Također, otkrivamo moć i umjetničke mogućnosti umjetne inteligencije u stvaranju slika, glazbe i poezije koje stvara učeći iz prethodnih stilova i kombinirajući različite elemente u procesu učenja za ostvarivanje novih rezultata, baš kao što to čine i ljudi.

Ljudska inteligencija

Kritičari umjetne inteligencije ističu da nas njezina upotreba sprječava u razvoju nekih ljudskih mentalnih sposobnosti poput čitanja, razmišljanja, pamćenja, pisanja itd. Moramo priznati da je um temeljni element u razvoju ljudskog bića. Ezoterijske tradicije govore da je "božanska iskra" ili mentalna iskra ključna za ljudsku prirodu i da je zadatak ljudskog bića otkriti i njegovati taj dar kroz duhovnu praksu i potragu za istinom. Nasuprot tome, strojevi nemaju takve koncepte svrhe ili transcendencije. Ako izgubimo svoje mentalne sposobnosti, mogli bismo postati "manje ljudi".

Dugo smo sebe smatrali jedinim inteligentnim bićima, iako životinje mogu pokazivati inteligentno ponašanje, ali one nisu toga svjesne. To je temeljna razlika između nas i drugih bića. Strojevi s umjetnom inteligencijom mogu biti vrlo inteligentni ili nas nadmašiti u nekim područjima, no nedostaje im samo-svijest i sposobnost samostalnog donošenja odluka. Oni su alati dizajnirani da pomognu ljudima u postizanju određenih ciljeva, ali ne posjeduju svijest o sebi ili o svijetu oko sebe. UI nije zamjena za ljude, već predstavlja proširenje naših sposobnosti ostvareno iznimno naprednim programiranjem. UI nije oblik ljudskog znanja jer ljudski um nije računalo.

Ljudi su zadivljeni sposobnostima umjetne inteligencije jer se usredotočuju na apstrakciju i rasuđiva-

nje, međutim, istovremeno zanemaruju druge ljudske aspekte poput emocionalne ili socijalne inteligencije. U tom smislu, moglo bi se tvrditi da strojevi (UI) nisu istinski inteligentni, ako inteligenciju definiramo kao sposobnost odabira između različitih opcija ili situacija, njihova razumijevanja i sinteze informacija kako bi se donijela najbolja odluka. Ljudska bića posjeduju kreativnost, maštu, empatiju, kritičko mišljenje, znatiželju i strast, elemente koje umjetna inteligencija ne posjeduje.

Umjetna inteligencija obrađuje informacije koristeći niz logičkih i matematičkih uputa. Takvo procesiranje je determinističko i ne može donositi autonomne ili kreativne odluke izvan onoga za što je programirano. Ljudi uče kroz subjektivna iskustva i istraživanje, dok UI koristi samo matematičke i statističke obrasce. Strojevi nemaju namjere; mogu djelovati samo na temelju uputa koje su im dane. Oni nemaju ciljeve ili želje kao ljudska bića.

Zlouporaba umjetne inteligencije u društvu može imati negativne posljedice. Na primjer, u slučaju *Cambridge Analytica* i *Facebooka*, umjetna inteligencija je korištena za manipuliranje ishodom izbora i referenduma. Osim toga, određene tražilice koje pokreću UI postale su "strojevi istine", referentni izvor koji utječe na način na koji ljudi percipiraju i razumiju informacije. Kineski sustav socijalnog kreditiranja također je zabrinjavajuća pojava. Ovaj UI sustav ocjenjuje i prati ponašanje građana i poduzeća u različitim aspektima svakodnevnog života. Koristeći podatke vezane za financije, obrazovanje, sigurnost, zdravlje, načine ponašanja i ophođenja, dodjeljuje bodove koji se mogu koristiti za dobivanje (ili uskraćivanje) raznih usluga ili pogodnosti kao što su pristup javnim uslugama, zajmovima, zapošljavanju i putovanju.

Unatoč našim sumnjama, moramo priznati da objektivnost umjetne inteligencije, sposobnost obrade golemih količina podataka i razmatranja brojnih čimbenika pri donošenju odluka mogu pomoći u organiziranju društva. Sustavi umjetne inteligencije, racionalnošću i nedostatkom subjektivnosti i predrasuda, potencijalno bi mogli biti pravedniji od ljudi u nekim situacijama te bi mogli čak i sudjelovati u upravljanju našim društvom ili pomoći u realizaciji pouzdanih i sigurnijih transportnih sustava.

Budući da je uvijek dostupna i da može s nama komunicirati, možda bi mogla poslužiti da "pravi društvo" stotinama milijuna starijih ljudi koji žive usamljeni u ovom dehumaniziranom svijetu. To se, na primjer, već događa u Japanu. Zanimljivo je da nas je pretjerana digitalizacija društva pretvorila u sve izoliranija i usamljenija bića, a rješenje bi moglo biti upravo u većoj primjeni tehnologije.

Izgledno je da nam je potrebna "prijateljska umjetna inteligencija" koja uzima u obzir dugoročne posljedice svog djelovanja i odlučivanja. Cilj bi bio stvoriti sustave koji nisu samo učinkoviti već i sigurni i korisni za društvo. Da bi to ostvarili, moramo ih oblikovati imajući u vidu etičke vrijednosti te ih biti u mogućnosti trenirati i prilagođavati tijekom uporabe. Osim toga, trebali bismo potaknuti vlade da surađuju sa znanstvenom zajednicom na zakonodavstvu koje štiti prava pojedinaca i postavlja kaznena ograničenja za zlouporabu umjetne inteligencije. To će zahtijevati da tvrtke koje rade na UI budu u dosluhu s institucijama i vladama, psiholozima, filozofima i organizacijama za ljudska prava kako bi se osiguralo da svi aspekti ove tehnologije budu uzeti u obzir. ♠

S engleskog preveo: Ivica Rosić



FRANCIS BACON O NEVOLJAMA

Uzvišene su Senekine riječi (u duhu stoika) *da dobra koja pripadaju blagostanju treba željeti, ali da se dobrima koja idu uz nevolje valja diviti. (Bona rerum secundarum optabilia, adversarum mirabilia).*¹ Zaista, ako vlast nad prirodom nazivamo čudom, ona se većinom pojavljuju u nevolji. Još su uzvišenije njegove riječi (isuviše takve za jednog mnogobošca): *Istinska je veličina imati u jednom krhkost čovjeka i sigurnost Boga. (Vere magnum, habere fragilitatem hominis, securitatem Dei).*² Ovo bi bolje dolikovalo pjesništvu gdje su uzvisivanja više dozvoljena. I pjesnici su doista bili zaokupljeni time; jer to je upravo ono što se pojavljuje u neobičnim tvorevinama mašte starih pjesnika, a koje kao da nisu bez skrivenog smisla već se, štoviše, približavaju shvaćanju kršćana: to da je Herkul, kada je krenuo osloboditi Prometeja (koji predstavlja ljudsku prirodu) preplovio u zemljanom sudu ili vrču jedan veliki ocean, živo opisuje kršćansku odlučnost da se jedri u krhkoj barci od tijela kroz valove svijeta.

¹ Seneka, *Pisma*, VII, 4, 29.

² Seneka, *Pisma*, VI, 4, 12.

Ali, govoreći bez pjesničkog ushita, vrlina u blagostanju je umjerenost, a vrlina u nevolji je odvažnost koja je, s moralnog gledišta, više herojska vrlina. Blagostanje je blagoslov Starog zavjeta; nevolja je blagoslov Novog zavjeta, ona donosi veći blagoslov i jasnije otkrivenje Božje milosti. Ali čak i u Starom zavjetu, ako osluhneš Davidovu harfu, čut ćeš isto toliko tužaljki koliko i veselih pjesama; i pisaljka Svetoga Duha više je truda uložila da opiše stradanja Jobova negoli Salomonovo bogatstvo. Blagostanje nije bez mnogih strahovanja i nepritika, a nevolja nije bez utjehe i nade.

Vidimo na vezovima i drugim ženskim radovima iglom da oku više godi vedra slika na tamnoj i ozbiljnoj pozadini negoli tamna i sjetna slika na svijetloj pozadini: sudi, dakle, o zadovoljstvu srca po zadovoljstvu oka. Uistinu, vrlina je kao oni dragocjeni miomiris; najmirisniji su onda kada ih zapalimo ili zgnječimo: jer blagostanje najbolje otkriva porok, ali nevolja najbolje otkriva vrlinu. ☞



POZDRAV



Laura Rusznák

Jedan mali svakodnevni čin potaknuo me je da zastanem i razmislim. Zašto? Zato što je čovjek sklon naviknuti se na ono što svakodnevno ponavlja i često postaje svjestan vrijednosti nečega tek kada to izostane. Taj mali čin je pozdrav. Zašto pozdravljamo? Koje je značenje, koji smisao pozdrava?

Kada pozdravljamo, uspostavljamo vezu. Umjesto na sebe, naša je pažnja usmjerena na drugoga ili na druge. Pozdrav pokazuje da nismo sami i da smo primijetili tuđu prisutnost, prisutnost nekoga tko nam je toliko važan i vrijedan da mu to pozdravom i pokazujemo. Time čovjeku ili poštovanja vrijednom biću izražavamo svoju radost izazvanu susretom. Onome koga prvi put vidimo, naš pozdrav znači pažnju, povjerenje, otvorenost, spremnost za međusobno davanje i primanje. A što je s pozdravom upućenim nekome koga vidimo drugi, deseti put, ili ga vidimo češće? I njemu bi trebao značiti to isto, ali s dodatnom snagom koju daje osobno iskustvo te iskustva koja smo zajedno stekli i proživjeli i koja tom pozdravu daju dubinu. Tada i taj pozdrav dobiva značenje kao da se srećemo prvi put. Kada je to moguće? To je moguće ako između dva pozdrava više nismo isti, ako smo se obnovili.

Zašto se svakodnevno pozdravljamo? Zato što je svaki novi dan u životu nova prilika. Jedan zakon prirode, zakon cikličnosti, izražava se i u ovom malom činu. Zato nikada ne smijemo reći: "S njim sam se već susreo", "Njega sam već jednom pozdravio". Može izgledati neobično da se upravo u ponavljanju pozdrava kriju transformirajuća snaga i mogućnost usavršavanja. Baš iz toga proizlaze posebnost i duboko značenje pozdrava

jer je čovjek sposoban svoju vrlinu sažeto izraziti u dvije sekunde; iza te jedne jedine riječi koja se ponavlja, stoji čovjek koji pri svakom novom pozdravu raspolaže s više iskustva. Ali, da bi se to moglo ostvariti, potrebna je stalna pažnja i napor da budemo prisutni u svojim djelima. Zato nije dovoljno pozdravljati olako, iz navike, što ne znači da ne trebamo uopće pozdravljati.

Pozdrav je poput male ceremonije. Kod osobnog susreta, kontakt se ostvaruje očima, a one su, kako je to Platon rekao, najduhovnija osjetila; pomoću njih uviđamo da onaj isti sjaj koji postoji u našim očima, sjaji i u očima drugoga. Kada pozdravljamo, ne postoji ništa drugo, postoji samo pozdrav i međusobna pažnja. Što je dublji naš odnos, pozdrav nas sve više povezuje. Ovu su snagu u Rimu poštovali kao božicu Konkordiju¹, koja ne samo da stvara povezanost, nego tu vezu održava stalno budnom i obnavlja je.

Za čovjeka, pozdrav znači čudesnu mogućnost davanja koju on nosi u sebi. Ali još je vrijednije to što pozdrav svakome daje primjer i snagu međusobne podrške. Pozdrav daje formu nevidljivim vezama i upućuje na to da nas život, koji je stalan i sveprisutan, međusobno povezuje, stoga se nitko ne bi trebao osjećati sam u svijetu. Ne žalimo zato vrijeme, ne žalimo te dvije sekunde posvećene drugome ako se kroz taj mali čin možemo izdići iz svakodnevice. Pozdrav je zaista čovjeka dostojna vježba jer zahtijeva svjesno ponavljanje, jer čovjek time postaje bolji, jer od njega traži više pažnje, energije, davanja, ljubavi i poštovanja, vedrine i uljudnosti. Tako sama filozofija može postati način života kroz još jedan mali, svakodnevni čin – pozdrav. ☸

¹ lat. Concordia – božica sloge rimskih građana.



FLAVIJE KLAUDIJE JULIJAN CAR I FILOZOF

Boris Kučalo

Odrastao za teže stvari nego što je trijumf. ~ William Butler Yeats

Razmatrajući povijest zapadne civilizacije, susrest ćemo se s mnoštvom zanimljivih pojava na njenoj pozornici: državnika, vojskovođa, vladara. Dobri ili loši, znani ili manje poznati, imaju jednu zajedničku osobinu: svi su nosili teško breme vlasti. Ipak, Julijanov život privlači pozornost poradi nesvakidašnje sudbine. Možda nije najveći, iako je među najvećima; svakako nije najpoznatiji, premda je ostavio snažan i neizbrisiv trag. Nikako nije bio najsretniji, jer kao da se rodio za teže stvari nego što je sretan život kakvim ga zamišljamo danas.

Tko je bio Julijan?

Godine 337., Konstancije II., jedan od trojice sinova Konstantina Velikog, ubio je u Carigradu većinu muških članova Julijanove obitelji ostavivši na životu samo dva djeteta, šestogodišnjeg Julijana i njegova dvanaestogodišnjeg brata Gala. Iako ih je poštediti, i dalje ih

je doživljavao kao buduću prijetnju zbog njihove krvne povezanosti s generacijama prethodnih vladara. Plaseći se za sigurnost svog trona, Konstancije ih je poslao u izolaciju i dao odgajati u strogom kršćanskom duhu. Uz post i molitvu, živjeli su skoro pustinjačkim životom. Cilj je bio spriječiti ih i da pomisle na osvetu ili preuzimanje vlasti. Iako odgajan u kršćanskom duhu, Julijan se ipak susreo s tradicionalnom vjerom svojih djedova, zahvaljujući odgajatelju Mardoniju koji ga je potajno upoznao s djelima helenskih klasika. Posebno je štovao Platonovu filozofiju i Homerov književni opus. Poznato je da je u Nikomediji slušao tada najglasovitijeg retora Libanija. U Efezu, Jamblihov učenik Maxim uputio je Julijana u učenje neoplatonske aleksandrijske filozofske škole.

Otkad se kršćanstvo proširilo u sve velike gradove Istočnog Rimskog Carstva, Atena je ponovo postala središtem tadašnje znanosti i govornišva. Tamo je svoje mjesto našao

i Julijan. Bio je uveden u Eleuzinske misterije, kao i u misterije boga Mitre, u to vrijeme snažnog kulta, naročito omiljenog među plemstvom i rimskim vojnicima.

Kada su germanska plemena naglo provalila granice Carstva na području Belgije, Gornje i Donje Germanije te istočne obale Rajne, dok su provincije proklinjale kukavičkog cara Konstancija jer ništa nije poduzimao, dolazilo je Julijanovo vrijeme.

Prijatelju Oribasiju pisao je o snu u kojem je usnio dva stabla srasla u korijenu, jedno veliko i jedno malo. Veliko je oborila oluja, dok je malo naglo probujalo...

Konstancije II. ga na nagovor svoje žene Euzebije, iskreno naklonjene Julijanu, imenuje cezarom i povjerala mu upravu nad Galskom prefekturom, odnosno, daje mu titulu cezara Zapadnog Carstva.

Ta "milost" bit će nešto jasnija ako uzmemo u obzir da je Julijan imao samo dvadeset i četiri godine i bio bez ikakvog iskustva u ratovanju i zapovijedanju. Okružen mnoštvom carevih doušnika, uz samo formalna ovlaštenja, dano mu je zapovijedati desetkovanom vojskom, obeshrabrenom, koja je dugo vremena bila bez plaće i drhtala je i na sam spomen barbara.

Odjenuvši purpur, Julijan je prošaptao Homerove stihove koji tu boju vezuju uz pojam smrti. No, ozbiljno shvaćajući svoje dužnosti, brzo je stekao povjerenje građana i vojske, a poslije i strahopoštovanje neprijatelja zbog hrabrosti i ustrajnosti. Uvijek u prvim redovima, koristeći se urođenim darom za vladanje, uspio je ostvariti naizgled nemoguće. S malom, ali odabranom vojskom od trinaest tisuća vojnika, pobijedio je prvo vojsku Alemana kod Strassburga s trideset pet tisuća ljudi, zatim Franke i salijske Franke i Kamave koje je odbacio preko Rajne. U isto vrijeme utvrdio je granice i podigao nove gradove, oživio promet i trgovinu, smanjio poreze i posvetio osobitu pozornost sudstvu. Ispravio je mnoge nepravde boreći se protiv pljačkaške administracije.

U jednom je pismu napisao: *Zar je moguće da jedan učenik Platona i Aristotela djeluje drugačije nego što sam ja učinio? Zar sam mogao napustiti nesretne podanike, povjerene mojoj brizi? Zar nisam bio pozvan da ih branim od stalnih zlouporaba tih okrutnih lopuža? Kada neki tribun napusti svoje mjesto, biva kažnjen smrću i lišen počasti pri sahrani; s kakvim pravom bih mogao izreći njegovu osudu ako u času opasnosti ja sam zanemarujem mnogo svetiju i značajniju dužnost? Bogovi su me postavili na tako visoki položaj; njihovo providenje će me štititi i podržavati. I ako budem osuđen na patnju - tješit ću se svjedočanstvom čiste i ispravne savjesti (Epistolae, XVII).*

Julijan nam je u nasljeđe ostavio svoj malo poznati san. Sanjao je rimskog orla, simbol duha koji oplemenjuje materiju, kako leti iz Rima i odlazi u najviše planine svijeta, i da će se jednog dana opet vratiti.

Grčki retoričar Libanije u govoru povodom njegove smrti napisao je: *Umro je najbolji čovjek, onaj koji je žudio za savršenim životom. S njim je umrla i čast dobrih ljudi; i evo kako se razmahuju drske bande zlih i razuzdanih... Umro je on koji je obnovio svete zakone, postavio lijepo umjesto ružnog, oživio naše hramove, uzdigao oltare, ujedinio legije svećenika prethodno skrite među sjenkama, uzdigao slomljene statue... Umro je nakon što je učinio da tek osjetimo dobro kakvo je mogao učiniti svijetu, nemajući vremena da nas zasiti. Bio je za nas poput ptice Feniks, leteći nad svim zemljama, ali se nije zadržavao ni na poljima, ni u hramovima, tako da ga ljudi nisu mogli vidjeti doli nejasno. I sad, ta sreća koju nam je pružao, kao da je odletjela, ne podnoseći da se ovdje ukorijeni jer, kako mislim, zlo je nadoknadilo svoj poraz ponovno nadvladavši dobro. Bilo bi za nas puno bolje da smo nastavili živjeti u ovoj tami, ne spoznavši harmoniju koja se oslobađala iz njegova suverenstva, umjesto što smo nakon svijetlog bljeska njegova života – ponovno pali u prethodnu tamu...*

Šest godina njegove uprave bile su pravi blagoslov za Galiju.

U isto vrijeme Konstancije, nimalo oduševljen Julijanovim uspjesima i njegovom omiljenošću u Carstvu, stavio ga je pred nemoguć zadatak. Sa samo četiri legije trebao je otići na granice Perzije, gdje je sa silnom vojskom prijetio perzijski kralj Sapor. Konstancije se nadao da će Julijan ili doživjeti poraz protiv Perzi-

janaca, ili će se vojska pred takvom zadaćom pobuniti i smijeniti ga. Međutim, vojska proglašava Julijana carem. On to nevoljko prihvaća, jednako kao i kad mu je bila ponuđena dužnost cezara, rekavši da je to učinio tek nakon što mu se u snu ukazao "genij" zaštitnik Carstva i obratio riječima: *Već po drugi put kućam na tvoja vrata, a ti me odbijaš. Odbiješ li me opet, nećeš me više vidjeti. Uostalom, neću dugo boraviti uz tebe.*

Građanski rat izbjegnut je smrću Konstancija II. 361. godine, a iste godine 11. prosinca Senat, dvor, ministri, vojska i građani listom priznaju Julijana za cara.

Po stupanju na prijestolje, Julijan je objavio opću vjersku toleranciju i proveo brojne reforme: *Od sada svako može bez straha ispovijedati vjeru koja mu se bolje sviđa. Nitko ga u tome neće smetati, no prestanite se već jednom svadati i živite u miru, jer znajte da se bolesti tjelesne daju liječiti operacijom, ali se bolesti duševne, krivi nazori o naravi božjoj, ne daju liječiti ni željezom ni ognjem.*

Pisao je nadahnut grčkim klasicima, a grčki mu je bio materinski jezik. Među poznatijim Julijanovim spisima je *Himna kralju Heliju*, gdje iznosi teološke doktrine, pretežno preuzete od neoplatoničara. U spisu *Protiv Galilejaca* vodi polemiku s tadašnjim kršćanima. Autor je i satiričnog spisa *Cezari*, a sačuvano je i njegovih osam govora (uključujući himne i panegirike), pet epigrama te mnoštvo pisama.

Njegov lik obradili su Dmitrij Sergejevič Merežkovski u romanu *Smrt Bogova: Julijan Otpadnik* i Henrik Ibsen u drami *Car i Galilejac*.

Cijeli Julijanov život bio je obilježen tragedijama, počevši od teške sudbine već u ranom djetinjstvu do stigme "Apostata" (otpadnik) po čemu je ostao zapamćen u povijesti. Bio je vladar, vrhovni svećenik (*pontifex maximus*), zakonodavac, sudac, ekonomski reformator, vojskovođa, ali i obični legionar. Odbio je niz povlastica koje se nude caru, između ostalog titulu *Dominus*, čime se stavio na razinu običnog građanina. Istovremeno, bio je jasan i vidljiv primjer visokih moralnih vrijednosti koje je u životu slijedio.

Crtice iz njegova života svjedoče o iznimnom karakteru. Sposoban da istovremeno prati tri odvojena toka misli, često je tijekom audijencija slušao sugovornika i istovremeno pisao i izdavao naredbe. U satiričkom spisu *Miso-*

pogon ("Bradomrzac", satirički naziv jer je ismijavan zbog brade koju je nosio po uzoru na grčke filozofe), javno obješenom na vrata palače kako bi ga svi mogli pročitati, Julijan se obraća građanima Antiohije i odgovara im na njihove pogrde i ruganja kojim su dočekali njegove reforme. Tako čini "nešto najnevjerovatnije što je ikad učinio neki rimski imperator"¹. Umjesto uobičajenih kaznenih mjera, on se obraća razumu građana, umjesto lakog mača daruje im teške riječi, ne bez odjeka jer se građani Antiohije poslije kaju i mole ga za oprost.

Julijana je za vrijeme perzijske vojne kampanje izdao jedini preostali bliski rođak. Kao potpora u bitci, Prokopije je s vojskom trebao doći u dogovoreno vrijeme, ali je odustao priželjkujući Julijanovu smrt kako bi se domogao vlasti. Povijest ga je upamtila kao izdajnika i pobunjenika, zbog čega je naposljetku bio pogubljen.

Julijan pak, kada mu je dojavljeno da su na jednom mjestu njegovi vojnici u stisci, uzeo je mač i pojurio u pomoć ne stigavši na sebe staviti oklop. Neprijatelj je odbijen, no jedna ga je strijela smrtno ranila. Nakon što su ga vojnici na štitu vratili u šator i on došao k svijesti, ponovno je želio krenuti u bitku. Savladan slabošću, iskrvario je posvećujući posljednje trenutke filozofiji, razgovarajući s najbližim prijateljima Maximom i Priscom o besmrtnosti duše, kao što je to nekoć učinio Sokrat. ☞



¹ G. Downey, *Julian the Apostate at Antioch*, *Church History*, VIII, 1959.

TEMELJI RIMSKOG PRAVA

Nevenka Trbović



Nakon propasti rimske države, rimsko je pravo nastavilo živjeti u ponešto izmijenjenom obliku kao pozitivno pravo¹ pojedinih europskih država. Do prihvaćanja rimskog prava dolazi dijelom zbog nerazvijenosti pravnih sustava pojedinih europskih država, a dijelom zbog primjenjivosti instituta rimskog prava u uvjetima sve razvijenijih robno-novčanih odnosa. Naime, rimski su pravници razvili institute privatnog prava, prava vlasništva i drugih stvarnih prava, obveznih odnosa, nasljednog i obiteljskog prava te ih kroz opsežnu literaturu, mada tek djelomično sačuvanu, učinili dostupnim europskom kulturnom krugu. Nakon razdoblja neposredne primjene rimskog prava, u europskim se državama stvaraju kodifikacije koje počivaju na njegovim temeljima.

Rimski su pravници postavili i temelje pravne znanosti. Započeli su s izgradnjom pravnih pojmova, klasifikacijom i kategorizacijom osnovnih pravnih instituta, a terminologija rimskog prava postala je međunarodnom terminologijom.

Rimsko pravo nije skup apstraktnih pravnih pravila; rimski pravници stvaraju pravo rješavajući konkretne slučajeve, rukovodeći se pritom filozofskim idejama o

pravu i pravednosti od kojih ističemo sljedeće:

Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere! (Pošteno živjeti, drugoga ne povrijediti, svakome dati što mu pripada!)

Ius est ars boni et aequi! (Pravo je umijeće dobrog i pravednog!)

Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi! (Pravda je stalna i trajna volja svakome dati pravo koje mu pripada!)²

U rimskom se pravu razlikuje pravo (*ius*) od pravila morala čije poštivanje zavisi od svijesti pojedinca i utjecaja javnog mnijenja, pa stoga vrijedi izreka: *Non omne quod licet honestum est!* (Nije pošteno sve što je po pravu dozvoljeno!)³

Rimska pravna povijest dijeli se na četiri razdoblja:

- razdoblje od 754. do 200. g. pr. Kr. koje se dijeli na doba kraljevstva i doba republike
- razdoblje od 200. do 27. g. pr. Kr. u kojem dolazi do širenja rimske države preko granica ondašnje Italije
- razdoblje od 27. g. pr. Kr. do 235. g., doba principata
- razdoblje od 235. do 565. g., vrijeme prijelaza s principata na dominat.

¹ Pravo koje se neposredno primjenjuje, važeće pravo.

² *Digeste* (Ulpijan)

³ *Digeste* (Paulo)

U prvom razdoblju, u doba kraljevstva, vrijedi običajno pravo. U doba Republike, polovinom 5. stoljeća pr. Kr., stvoren je Zakonik dvanaest ploča (*Lex duodecim tabularum*) kojim je ozakonjeno dotadašnje običajno pravo, a ujedno je i prva kodifikacija rimskog prava. Zakonik sadrži odredbe privatnog, javnog, kaznenog, obiteljskog, nasljednog i vlasničkog prava te parničnog postupka. Izvorni tekst Zakonika nije sačuvan, postoje samo citati sadržani u djelima rimskih pravnika.

U ovom razdoblju tumačenjem prava bavili su se svećenici, a pravne postupke karakteriziraju strogi formalizam (svojstven sakralnim obredima) i korištenje pravnih obrazaca. U 3. stoljeću pr. Kr. dolazi do objave pravnih obrazaca i pravo prestaje biti monopol svećenika. Pravo toga razdoblja, pod nazivom *ius civile*, vrijedi samo za rimske građane.



Zidna slika iz Pompeja za koju se pretpostavlja da predstavlja pravnika Terencija Nea i njegovu suprugu. Izgledaju kao da nestrpljivo očekuju potvrdu svoga statusa: muškarac drži svitak papirusa, dok žena ističe svoju učenost držeći pisalo i bilježnicu.

U drugom razdoblju, uz *ius civile* razvija se *ius honorarium* ili *ius praetorium*, kao rezultat djelatnosti pretora kao pravosudnih magistrata. Rimski civilni proces bio je podijeljen u dva dijela: uvodni postupak pred pretorom i postupak pred sucem. Pretor je utvrđivao zakonsku osnovanost zahtjeva stranaka, određivao suce-porotnike, davao pravnu uputu sucu kako suditi i tako sudjelovao u stvaranju prava, osobito u slučajevima koji nisu bili regulirani civilnim pravom.

Praktična djelatnost "laičkih" pravnika obuhvaćala je *respondere* – davanje pravnih mišljenja i odgovora na pitanja vezana uz pravne sporove, *cavere* – sastavljanje

obrazaca za pravne poslove i *agere* – zastupanje u parnicama. Posao zastupanja obično su obavljali govornici (*oratores, advocati*) prema uputama pravnika. Pravnici su davali mišljenja i pravne savjete besplatno, a oko sebe su okupljali mlade te im davali pravnu poduku.

U ovom se razdoblju pojavljuju i prve zbirke odgovora i pravnih mišljenja, zbirke obrazaca i druga pravna literatura. Pod utjecajem grčke retorike i filozofije počinju se stvarati pravni pojmovi (delikt, ugovor i sl.), a dolazi i do stvaranja pravnih pravila (*regula iuris*). I danas vrijedi *regula Catoniana*, Katonovo pravilo, da ono što je od početka nevaljano ne može protekom vremena postati valjano.

Kao najvažniji pravnici ovog razdoblja spominju se: K. M. Scevola, C. A. Gal S. Rufo, P. A. Var, koje poznajemo samo po citatima iz djela pravnika kasnijih razdoblja.

U trećem razdoblju, u doba principata od Augusta do Severa, Rim polako ide prema svome padu, a pravnička djelatnost doživljava procvat. Ovo je razdoblje poznato kao razdoblje klasične jurisprudencije. Proširenje rimske države, razvoj trgovine i složenost gospodarskih odnosa, odnosi Rimljana i stranaca, zaštita privatnog vlasništva i druga pitanja nametala su potrebu izgradnje odgovarajućeg pravnog sustava. Taj zadatak uspješno su obavili rimski pravници. Na rimske pravnike ovog razdoblja određeni utjecaj imala je stoička filozofija. Pojavljuje se ideja o naravnom pravu koje je zajedničko svim ljudima i koje upućuje na jednakost svih stanovnika Carstva. To je dovelo do donošenja zakona o zaštiti robova, stjecanja prava građanstva za sve slobodne stanovnike Carstva i niza drugih naprednijih i moralnijih pravnih rješenja.

Literarna djelatnost rimskih pravnika u ovom je razdoblju dosegla najviši nivo. Njihova djela mogu se podijeliti na četiri grupe: komentari, kazuistička djela (obrađuju slučajeve iz prakse), monografije i udžbenici.

Pravnici su uglavnom imali visok socijalni položaj, a nerijetko i najviše državne funkcije. Car je pojedinim pravnicima dodjeljivao *ius respondendi* pa su *responsa* takvih pravnika bila izvor prava sa zakonskom snagom. U ranoklasičnom dijelu ovog razdoblja među uspješnim pravnicima ističu se S. C. Afrikan, S. Pomponije, S. Julian i Gaj o čijem se životu zna vrlo malo. Smatra se da je podrijetlom bio Grk, čime se objašnjava njegova sklonost klasifikaciji, sistematizaciji, poopćivanju, netipična za Rimljane. Njegovo najpoznatije djelo su *Institucije* (*instituere* – učiti, podučavati), udžbenik napisan 161. g., a pronađen u Veroni u 19. stoljeću. U ovom djelu pravo je podijeljeno na osobno, imovinsko

i procesno, a izvršena je i klasifikacija ugovora, izvora obveza, tužbi, stvari i dr. U njima Gaj iznosi mišljenja koja zastupa njegova škola sabinijanaca i uspoređuje ih sa stavovima druge, tada jednako važne škole prokulijanaca. Osim *Institucija*, napisao je još oko dvadeset djela.



Rimski magistrat

Svoj puni procvat pravo doživljava u doba careva iz kuće Severa. Krajem 2. i početkom 3. stoljeća djeluju tri najznačajnija klasična rimska pravnik: Papinijan, Ulpijan i Paulo.

Najvećim rimskim pravnikom smatra se A. Papinijan. Rođen je u Siriji, a budući da je odbio opravdati carevo ubojstvo brata, Karakala ga je dao smaknuti. Uživao je izniman ugled, ne samo zbog svoje funkcije *prefectus pretoria*, već zbog svoje pravničke inventivnosti i originalnosti. Naime, on je dao konačna rješenja brojnih prijetnih pitanja pravne teorije i prakse, zasnivajući ih na moralnim principima i načelu pravičnosti. Smatra se da je bio pošten i pravičan, što je i dokazao svojom smrću. Napisao je *Digesta* u trideset šest knjiga, *Responsa* u devetnaest knjiga, *Definitiones* u dvije knjige i još nekoliko djela.

Drugi veliki pravnik ovog razdoblja je Iulius Paulo, podrijetlom iz Italije, koji je nakon uspješne odvjetničke karijere postao Papinijanov *asesor* (pravnik-savjetnik), a kasnije i *prefectus pretoria*. Bio je vrlo ugledan, no smatran je više komentatorom i priređivačem brojnih djela, bez osobite originalnosti. Napisao je devedeset djela u tristo dvadeset knjiga, od kojih su brojne namijenjene nastavi. Sačuvane su njegove *Sentencije* pisane u obliku sažetih pravila i načela tada važećeg prava, kao na primjer određenje što je "zla namjera (prijevara)":

1. *Zla namjera (prijevara) postoji onda kada se nešto (stvarno) poduzima, a drugo (izvana) predstavlja (simulira).* 2. *Tko postupi prijevarno ili primijeni silu (zastrašivanje) da bi stvar (pravo, korist) bila prenijeta*

na drugoga, odgovarat će po dvije osnove, to jest kako po tužbi zbog nasilja, tako i po tužbi zbog prijevare.

Treći veliki pravnik D. Ulpijan potječe iz Tira (Sirije), a također je bio Papinijanov *asesor*, te *prefectus pretoria*. Kao i Paulo, iskusio je život u progonstvu, a izgubio ga je kao žrtva pretorijanaca. Procjenjuje se da je napisao oko dvjesto pedeset knjiga (danas bi to bilo oko osamsto pedeset araka), obuhvativši gotovo sva područja javnog i privatnog prava. Iako obimno, njegovo djelo nema originalnost Papinijanovih djela. Danas nam je dostupna Ulpijanova *Knjiga regula* (pravnih načela) koja sadrži odredbe o statusnom, obiteljskom, nasljednom i stvarnom pravu. Kao primjer navodimo odredbe o zakonskom nasljeđivanju: *Ostavina u slobodi rođene osobe, umrle bez oporuke, najprije pripada najbližim srodnicima iz obitelji, to jest djeci (potomcima)...* To je, naime, određeno Zakonikom dvanaest ploča na sljedeći način: *Ako netko umre bez oporuke, koji nema svog nasljednika, neka ostavina pripadne najbližem agnatu (srodniku).*

U četvrtom razdoblju nestalo je kreativne pravničke djelatnosti, ne dodjeljuje se više *ius respondendi*, a pravnici se uglavnom bave komentiranjem, skraćivanjem i prilagođavanjem klasičnog prava postklasičnoj praksi. Velike poteškoće pravnoj praksi stvara ogroman broj pravnih djela kao izvora prava. Nameće se potreba za kodifikacijom, koju uspješno provodi car Justinijan. Njegov kancelar Tribonijan, zajedno s najboljim pravnicima tog doba, uspijeva za svega šest godina (od 528. do 534. g.) izvršiti kodifikaciju cjelokupnog prava te ga prilagoditi suvremenim potrebama. Djelo *Corpus iuris civilis* (sadrži *Digesta*, *Institucije* i *Kodeks*) nastalo je kompilacijom djela starijih pravnik (Gaj, Papinijan, Paulo, Ulpijan i dr.) i carskih konstitucija.⁴ Justinijan je tako očuvao najvažniji dio opsežne i bogate rimske pravne misli budućim generacijama. ☞

⁴ Odluke, akti cara, koje imaju snagu zakona.



Bazilika Julija, sjedište pravosuđa i pravnih poslova, podignuta u vrijeme Julija Cezara



David Brooks

DRUŠTVENA ŽIVOTINJA

Tko smo – društvene životinje ili humana bića? Je li uloga izvanjskih faktora, kao što su mjesto rođenja, kultura, materijalni uvjeti, društveni kontekst, ono što nas potiče na razvoj ili nam nužno određuju sudbinu na koju ne možemo utjecati? Jesmo li samo raskrižja gdje se svake sekunde susreću milijuni osjeta, osjećaja i signala, ili smo i to i nešto mnogo više od toga?

Iako novinar, kulturni i politički komentator s redovnom rubrikom u *New York Timesu*, a ne znanstvenik, autor knjige *Društvena životinja* David Brooks isprepliće otkrića iz društvenih i prirodnih znanosti, prvenstveno sociologije, psihologije, biologije i ekonomije.

Kroz dva izmišljena lika, Harolda i Erice, Brooks na duhovit način nastoji dati odgovore na pitanja kako podrijetlo utječe na razvoj pojedinca i društvenih skupina, kakav utjecaj imaju obiteljsko okruženje i društveni obrasci, rađamo li se s osjećajem za moral ili moralni postajemo tijekom života...

Sve to potkrjepljuje brojnim istraživanjima s raznih sveučilišta koja znatiželjnog čitatelja usmjeravaju na izvore i originalne radove.

Kroz različita poglavlja knjige kao što su učenje, inteligencija, starost, moral, donošenje odluka, samokontrola, motivacija i dr., prikazan je životni put bračnog para Harolda i Erice od rođenja, preko školovanja, prijateljstva, ljubavi i zaposlenja, sve do starosti. Spomenute situacije na neki su način arhetipske i zato čitatelj između ovih redova lako prepoznaje vlastite nedoumice, izazove, uspone, padove, preispitivanje vlastitih vrijednosti, a autor nudi razna potencijalna rješenja i izlaze.

Iako kao ljudska bića posjedujemo humanost, ona se ne ostvaruje sama po sebi već se tijekom života razvija i izražava putem svjesnih odluka i izbora. Zato čovjek nije društvena životinja, nego humano biće čija je uloga nadilaženje isključivo biološke i društvene determiniranosti te postupno osvještavanje vlastite humane prirode. Ta se humana priroda, između ostalog, očituje u sposobnosti samorefleksije, samokontrole, moralnog rasuđivanja i inteligentnog djelovanja.

SAMOKONTROLA

Istraživanja su pokazala da samokontrola ne ovisi samo o snazi volje i odluci što činiti u određenoj situaciji, nego prvenstveno o percepciji neke situacije, a tek onda o volji i razumu. Osobe koje objektivnije percipiraju situaciju, lakše postižu samokontrolu. Brooks to potvrđuje sljedećim primjerima:

Oko 1970. godine Walter Michelle (...) pokrenuo je jedan od najslavnijih i najljepših pokusa u suvremenoj psihologiji. Posjeo je skupinu četverogodišnjaka u sobu i stavio na stol slatkiše od sljeza. Zatim im je rekao da smiju odmah pojesti samo jedan slatkiš i da on mora ići. Ali ako pričekaju da se vrati, svakome će dati dva sljezova slatkiša. U video zapisu tog pokusa možete vidjeti kako Michelle izlazi iz sobe i kako se djeca vrpolje, udaraju, skrivaju oči i lupaju glavom u nastojanjima da ne pojedu slatkiše koji su se nalazili ispred njih. (...)

Taj je pokus izložio djecu sukobu između zadovoljenja kratkoročnog poriva i dugoročne nagrade. Pokus sa sljezovim slatkišima ispitivao je jesu li djeca naučila strategije kontrole vlastitih poriva. Oni koji su to naučili u tako ranoj dobi poslije su

postizali bolje rezultate u školi i životu, a oni koji u tome nisu uspjeli, školu su smatraли beskraјno frustrirajućim iskustvom. U kasnijim je pokusima Michelle rekao djeci da zamisle da to što vide zapravo nije sljezov slatkiš već njegova slika. Djeca koja su u tome uspjela mogla su odgoditi zadovoljenje želje u prosjeku tri puta dulje od djece koja nisu mogla zamisliti tu sliku.

Pokus sa sljezovim slatkišem pokazuje kako se samokontrola ne svodi na željeznu snagu volje kojom se vlada strastima.

Ljudsko odlučivanje ima tri temeljna koraka. Prvo opažamo situaciju. Drugo, razumom procjenjujemo je li ovo ili ono djelovanje dugoročno u našem interesu. Treće, koristimo se snagom volje kako bismo izvršili odluku koju smo donijeli.

Istraživanja pokazuju kako su razum i volja poput mišića, i to ne posebno snažnih mišića. U nekim slučajevima i u pravim okolnostima oni se mogu suprotstaviti iskušenju i nadzirati impulse. No, u mnogim slučajevima jednostavno su preslabi da nametnu samodisciplinu.

INTELIGENCIJA

Objašnjavajući suštinu inteligencije, Brooks navodi kako sam kvocijent inteligencije (IQ) nije dovoljan za uspjeh jer se bez emocionalne i socijalne inteligencije, kao i bez moralne inteligencije i čvrstog karaktera, čovjek ne može izraziti kao ljudsko biće, a samim time otežan je i njegov uspjeh u stvarnom svijetu.

Jednom kada napustite školsko okruženje, kvoci-



cijent inteligencije prestaje biti pouzdan pokazatelj uspjeha. Kada se promatra uz ostale kontrolne čimbenike, ljudi s visokim kvocijentom inteligencije ne ostvaruju bolje intimne veze niti imaju bolje brakove. Nisu bolji ni u odgoju djece. Istraživanja su pokazala da kvocijent inteligencije sudjeluje samo četiri posto u predikciji uspjeha u poslu.

Ljudi koji postižu dobar rezultat na testovima kvocijenta inteligencije dobri su u logičkim, linearnim i računalnim zadaćama. Ali, da bi se uspjelo u stvarnom svijetu, osim inteligencije, važna su i karakterni obilježja i interesi. (...) Čovjek može imati visok kvocijent inteligencije, ali ako nema moralnih vrlina kao što su iskrenost i poštenje, vjerojatno neće postići uspjeh u stvarnom životu.





MORAL

Autor iznosi niz rezultata dobivenih istraživanjem morala i zaključuje da svi posjedujemo osjećaj za moral koji se treba njegovati da bi bio što izraženiji.

Duboki nagoni ponašaju se prema svjesnoj spoznaji kao prema nečemu čime se mogu igrati. Ne samo da joj iskrive percepciju tijekom našeg pogrešnog djelovanja, već poslije nađu i opravdanje za počinjeno djelo. Sami sebi govorimo kako je žrtva našeg djelovanja znala što je čeka, da su nas okolnosti natjerale da se ponašamo kako smo se ponašali, da treba nekoga drugoga kriviti. Želja oblikuje naše misli još i prije negoli ih postanemo svjesni. Međutim, nisu svi naši duboki porivi sebični. Svi smo potomci ljudi koji su uspješno surađivali. Naši preci preživljavali su živeći i radeći u obiteljima i skupinama.

Suosjećanje nam je u naravi, napisao je Adam Smith u knjizi Teorija moralnih osjećaja (...) Kad vidimo udarac koji je usmjeren prema nozi ili ruci neke osobe, instinktivno povučemo svoju nogu ili ruku. (...) Priroda je čovjeka oblikovala tako da stvara društva, obdārila izvornom željom da ugod i izvornom odbojnošću prema povrjeđivanju svoje braće. Naučila ga je da osjeti ugodu kad je dobar prema drugima i da osjeti bol kad čini nešto što za druge nije povoljno. Društveni osjećaji imaju i svoju društvenu komponentu čak i u najranijoj životnoj dobi. Bloom, profesor na Sveučilištu Yale, proveo je sa suradnicima pokus u kojem su bebama pokazali prizor u kojem se jedna figura muči pri usponu na brdo, druga joj figura nastoji pomoći, a treća figura pokušava spriječiti prvu figuru. Bebe stare samo šest mjeseci pokazivale su sklonost prema figuri koja pomaže, a ne prema onoj koja odmaže (...) Dijete ne morate poučavati pravednosti. Djeca glasno

prosvjeduju protiv nepravde od prvog trenutka u kojem počinju komunicirati. Nitko nam ne mora govoriti da trebamo poštovati osobu koja se žrtvovala za skupinu, poštovanje dužnosti je univerzalan pojam. Nitko nam ne mora reći da preziremo one koji izdaju prijatelje ili nisu odani svojoj obitelji ili plemenu. (...) Nijedno društvo na planetu ne slavi pojedince koji su pobjegli iz bitke.

Točno je da roditelji i škola pojačavaju ta moralna shvaćanja, ali kako tvrdi James Q. Wilson u svojoj knjizi Moralni osjećaj, ta poruka pada na spremno tlo. Kao što se djeca rađaju sa svime što im je potrebno da bi naučila jezik, kao što imaju sve što im je potrebno da bi bila privržena mami i tati, tako dolaze opremljena i posebnim paketom moralnih osjećaja koji se mogu poboljšati, oblikovati, razviti, ali nikad se ne mogu zanemariti.

Pomislite samo što se događa kad u usta stavite neku hranu koju još niste okusili. Ne morate odlučivati o tome je li odvratna. Jednostavno to znate. Ili kad gledate planinu. Ne morate odlučiti je li krajobraz lijep. I to jednostavno znate. Moralne prosudbe vrlo su slične. To su brze intuitivne procjene.

Dakle, nije samo razum ono što nas razlikuje od ostalih životinja, nego i uzvišena priroda naših osjećaja, prije svega osjećaja zajedništva i moralnih osjećaja.

Postojanje univerzalnoga moralnog osjećaja ne znači da se ljudi uvijek ili bar često ponašaju na dobar način u skladu s vrlinom. Više je riječ o tome čemu se divimo nego onome što činimo, više je riječ o prosudbama koje donosimo nego o našoj sposobnosti da prema njima živimo. Ipak, snažno smo motivirani da budemo moralne osobe i željom da nas drugi vide kao moralne osobe. ☸

Priredila: Dina Knežević

TRI PRIJATELJA

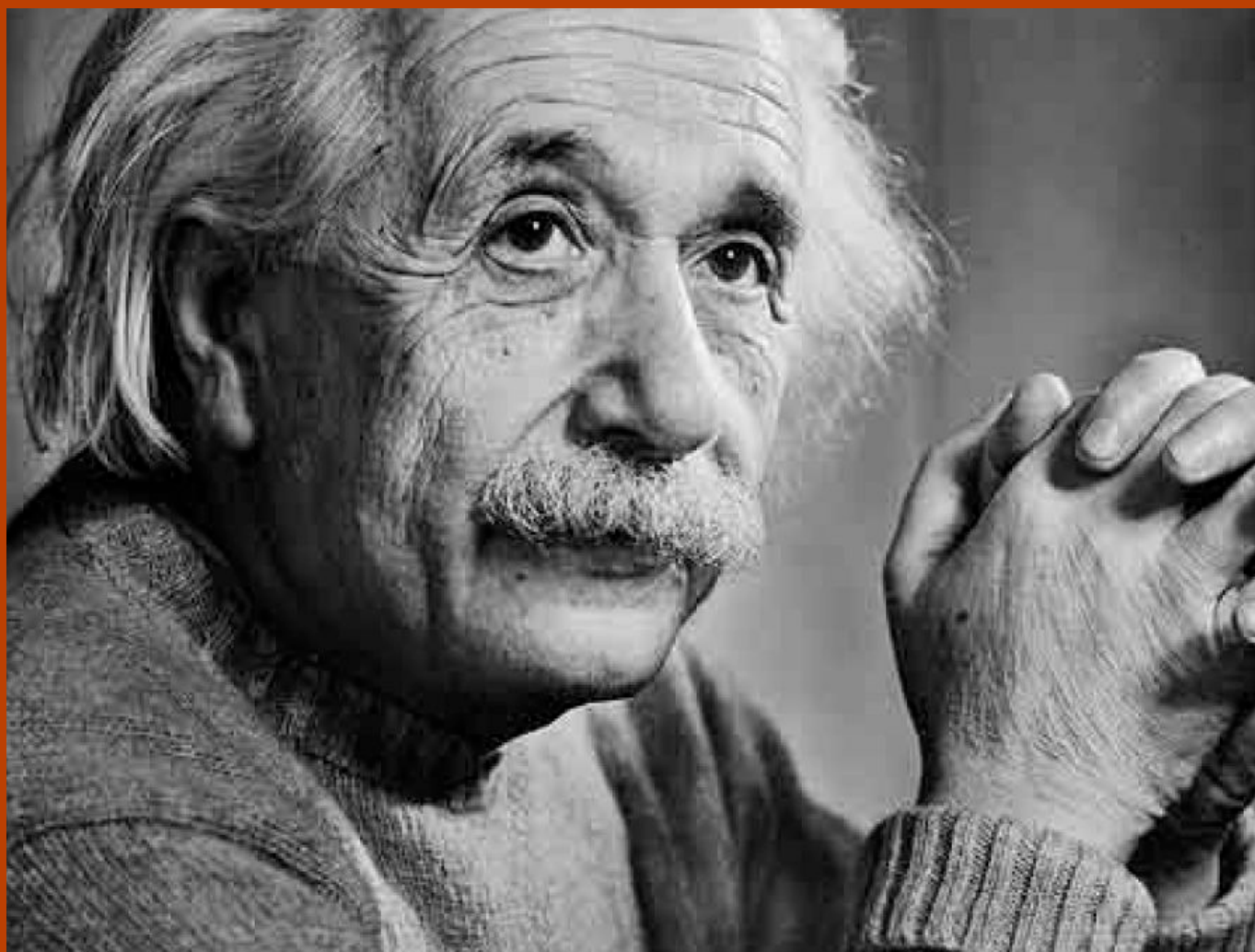
Neki je čovjek imao tri prijatelja od kojih je dvojicu puno volio, a trećega malo cijenio, premda mu je taj bio najpouzdaniji. Jednom bi pozvan pred sud gdje ni kriv ni dužan poradi teške krivnje bijaše optužen. "Koji će od vas", reče on, "ići sa mnom i za me svjedočiti? Jer ja sam teško optužen i Kralj se srdi." Prvi od njegovih prijatelja stane se odmah izgovarati da ne može ići s njim poradi drugih poslova. Drugi ga doprati do vrata sudnice pa se okrene i vrati bojeći se ljutitog suca. Treći, na koga je najmanje računao, uđe i počne za njega govoriti i

tako veselo svjedočiti da je nedužan te ga sudac pusti i obilno nadari.

Tri prijatelja ima čovjek na ovome svijetu; kako se vladaju u čas smrtni, kad čovjeka Bog na sud zove? Novac, njegov najbolji prijatelj, najprije ga ostavi i ne ide s njim. Njegovi rođaci i prijatelji isprate ga do vrata grobnih pa se vrate u svoju kuću. Treći, kojega je, dok je bio u životu, često najviše zaboravljao, to su njegova dobra djela. Samo ga ona prate do prijestolja vječnog suca, idu naprijed, govore za nj i nahode sažaljenje i milost. ☸

Priča iz starog Rima





***Ne može se izračunati sve što vrijedi,
niti vrijedi sve što se može izračunati.***

Albert Einstein